

Náklady produkční.

Peněžní ceny produkovaných statků, jak se vzájemnými vztahy mezi nabídkou a poptávkou vytvářejí, jsou za dnešní organizace produkce na základě soukromohospodářského vlastnictví půdy a hmotných prostředků výrobních, ať má podnikatel výrobní prostředky k dispozici naturálně nebo v peněžních pohledávkách a v hotových penězích, za něž si je může pořídit, na straně nabídky obmezeny směrem dolů skutečnými soukromohospodářskými náklady, jež ho produkce stála. Je samozřejmo, že nemůže podnikatel nabízet produkty se ztrátou, ovšem soukromohospodářsky počítanou, vždyt by v brzkou svoje prostředky výrobní prohospodařil a musil by produkci zastaviti, pokud by se neodhodlal podnik prodati dříve již, třeba se ztrátou.

Ale jde o to, podrobněji popatřiti, které jsou tyto soukromohospodářské náklady různých producentů a pokud až dají se v cenách prosaditi vyšší náklady produkční, vyrábí-li jeden podnikatel nevýhodněji než druhý. Odpověď zdá se na snadě. Produkčními náklady jsou všechny produkci spotřebované soukromohospodářské statky. Pokud se týče produkce zemědělské, musí se sem započítati část nákladu druhdy učiněného na zařízení meliorační, produkci opotřebované, jakož i na částečné vyčerpání plodivosti půdy, pokud byla podnikatelem zvýšena. Musí se započítati spotřebované nebo opotřebované nářadí, spotřebované suroviny a všechny úplaty, jež stála zjednaná práce lidská, včetně ovšem úplaty za práce podnikatelovy, a konečně různé ostatní náklady, jako daně a dávky a j. Hospodaří-li podnikatel jako pachtýř na zemědělském statku, započítá také placené pachtovné. Volíme úmyslně tento případ, abychom se vyhnuli komplikacím s rentou pozemkovou a úrokem z finančního kapitálu. Také ponecháváme stranou otázku sociální, zda totiž placené mzdy i se stanoviska ryze materiálního jsou pro existenci dělníkovu dostatečné, a otázku »národohospodářskou«, zda se půda a její přírodní bohatství zbytečně neodrancuje.

Obdobné náklady produkční jsou u výroby průmyslové a u podniků dopravních a tržebních. Zřídka kdy jsou však tyto náklady úplně stejné i při výrobě jinak totožné, a i kdyby byly početně úplně tytéž, mohou se výsledky produkce i za organizace produkce zcela stejné velmi rozcházet. Rozhodují tu také okolnosti, jež se placenými náklady dosti výstižně nezachycují a často

se ani úplně spolehlivě jimi zachytiti nedají. Jsou to právě ona přírodní bohatství a některé přirozené a přírodní poměry, jako výhodnější nebo nevýhodnější stanoviště podniku se zřetelem na potřebné suroviny a pracovní síly nebo se zřetelem na odbytiště, které ani renta pozemková dosti nevystihuje, ač se jí tyto mimořádné výhody připisují. U lidské práce značně rozhoduje a může přivoditi ve výsledcích veliké rozdíly, kolik práce se za tutéž placenou mzdu vykoná.

Je tedy zmíněná mez směrem dolů, daná skutečně placenými soukromohospodářskými náklady, i u podniků produkujících za okolností úplně totožných — ostatně případ v praktickém životě řídký — velmi neurčitá. Také ovšem nesmíme zapomínati, že nejsou předem výsledky produkce i za podmínek jinak pravidelných přesněji odhadnutelný a známy, podléhající nezřídka vlivům, vůči nimž je podnikatel bezmocným, a konečně, že se musí někdy produkovati, i kdyby se produkovalo nevýnosně nebo dokonce mírně ztrátově, poněvadž pak se přece jen producent uchrání větší škody, jež by ho nepřímou stihla, kdyby neprodukoval vůbec; v našem případě snad se mu pak aspoň z části vrátí zaplacené pachtovné a placená »mrtvá« rezie, kterou musí nésti, ať produkuje či nikoli. Ovšem takováto ztrátová nebo nevýnosná produkce by se záhy opouštěla. Za trvalého stavu rovnováhy, o který při prozkumu otázky nákladů produkčních teorií v prvé řadě jde, produkuje tedy, nehledě k uvedeným nepravidelným případům, jen podniky, dávající vskutku aspoň průměrný soukromohospodářský zisk, třeba tento zisk v jiných případech, kde nejde o podnik najatý, splýnul s úrokem. Anebo musily by nastati úspory v placených nákladech produkčních: v našem případě snížilo by se pachtovné a snížily by se především mzdy. Utrpěl by tedy jak důchod z finančního kapitálu, který vlastník podniku v něm byl investoval, tak důchod pracovní. Pokles důchodu kapitálového by se ovšem pak přesunul na cenu podniku, snížil by jí, aby odpovídala výnosu kapitálů v jiných odvětvích podnikání docilovaných, poněvadž by finanční kapitály tak dlouho se z nevýnosných podniků stěhovaly jinam, tyto podniky by se stále levněji a levněji prodávaly, až by se úrokový výnos ve všech druzích podnikání vyrovnal. Podobně by se také dělnictvo přesíňovalo z oněch druhů podniků, kde se platí nižší mzdy, do podniků s lepšími mzdami, pokud ovšem takovéto přesuny jsou jak u kapitálu, tak u práce možny.

Kde by se tento přesun zastavil, pokud až se tedy takového »nuzné« produkce ve svém rozsahu zúží a pokud až mohou poklesnouti mzdy a úrok, závisí nebo mohlo by záviseti na dvou okolnostech. Především rozhoduje, zda a pokud jest příslušného produktu ještě nutně potřebí k úkoji dané poptávky, tedy za nejnižší ceny nabídkou ještě za zmíněné produkty placené. Ustane-li při požadovaných vyšších produkčních cenách již poptávka po produktech vůbec, ať již proto, že se konsumentí jejich spotřeby pak vůbec vzdávají, anebo že si je dovedou opatřiti jinak, snad z ciziny, pak se musí domácí produkce ve svých nákladech produkčních zmíněným přesunem těmto poměrům přizpůsobiti a za volné soutěže by se jim vskutku přizpůsobila. Ale o tom, kde až se tento přesun zastaví, mohla by rozhodovati také jiná okolnost, totiž nejnižší mez samými jakýmisi »přirozenými« poměry diktovaná, pod niž jíti by bylo nejen nehospodářské se stanoviska soukromohospodářského, ale bylo by proti zdravé hospodářské racionalitě vůbec. Říkávalo se této mezi také **n u t n ý n á k l a d p r o d u k č n í**. Pak by se dala také změnití známá zásada, že za volné soutěže jak na straně nabídky, tak na straně poptávky tíhnou ceny k produkčním cenám producenta nejlevněji produkujícího, a dalo by se říci, že za volné soutěže ceny tíhnou k nutným nákladům produkčním. Vyšetřiti však takovouto národohospodářsky »přirozenou« mez, je i v theorii velmi obtížno — zvláště dávné spory jsou o jakousi přirozenou nebo nutnou mzdu, jak jsme se již zmínili — neřku-li aby se dala věc řešiti v praktickém hospodářském životě.*)

Ostatně je v theorii národohospodářské také spor o výklad cenového základu nákladů produkčních vůbec, jak víme: klasičtí objektivisté považují produkční »náklady« za samostatný původní cenotvorný prvek a ceny nabídkové za jakýsi základ dalších cenových úvah, kdežto subjektivisté naopak vycházejí od poptávky a odvozují nabídkové ceny spíše z cen poptávky. Mimo to někteří novější theoretikové nepovažují za náklady »statické«, to jest náklady za pravidelných vyrovnaných poměrů vždycky se vyskytující, tedy v tomto směru také nutné, všechny čtyři druhy uváděných nákladů: rentu pozemkovou, mzdu, úrok a zisk podnikatelský; vylučují z nich zisk podnikatelský a úrok, řadíce je

*) Opačným směrem jdou některé novější návrhy úpravy úroků; navrhuje se, aby byla sazba úroková upravována uměle a působilo se tímto způsobem na pohyb cen a průběh konjunktur.

k nákladům povahy dynamické. Kdežto můj názor je, že také pozemková renta za dnešních poměrů je zjev úžeji spjatý s finančním kapitálem v půdě trčícím a splývá proto často s úrokem, právě tak jako se často nedá od úroků odloučiti zisk podnikatelský.

O práci a její úplatě mzdě jsme rovněž již vytkli své stanovisko, zvláště i o požadavku »přirozené« mzdy. Nejnázorněji by se dala takováto mzda označiti jako rovnocenná nutnému nákladu produkčnímu práce, ale tím se úskalí věci samé neobepluje, poněvadž jde tu pak spíše o přesun na pole fyziologické a sociální, jež nás spíše od konkrétního řešení zavádí.

Rovněž protilehlý náhled Marxův, že by práci náležel všechen přebytek produkce, je nepřijatelný, ač jinak uznáváme, že vlastně jediná práce tvoří svoji přirozenou energii vedle ostatních přírodních energií a vedle přirozené plodivé síly půdy nové hodnoty, kdežto ostatní hmotné pomůcky produkční jsou jen jejich pasivním podkladem a nástrojem a nemohou se, jsouce mrtvé hmoty, nijak množiti, ba ani samy ze sebe obnovovati a své zničené části nahrazovati věcmi novými. Jen že jde o to, komu náleží přebytky produkce, tyto plody přirozených energií, ať síly lidské nebo jiných sil přírodních: zda podnikateli, který ony pomůcky organisuje, k sobě svádí a uvádí celý chod produkce v pohyb, nebo vlastníkům půdy a oněch produkčních pomůcek nebo finančních kapitálů v nich trčících, není-li to sám podnikatel, anebo oněm nositelům pracovní energie lidské. O tomto rozporu pojednáme v dalším oddíle o produkci kapitalistické a o podnikatelích.

Jsou však některé nesrovnalosti i v našem užším stanovisku, jež se při podrobnějším rozboru nákladů produkčních vynořují a jichž je nutno ještě si povšimnouti.

Pravili jsme, že ceny produktů mají sklon k produkčním nákladům producenta soukromohospodářsky nejlevněji produkujícího. Při tom jsme předpokládali pro zjednodušení věci po způsobu metody novějších theoretiků národohospodářských stav statický, jak po stránce techniky a organizace produkce, tak po stránce cenové, a je nutno povšimnouti si, jak nadhozené otázky dopadají za poměrů skutečných.

Nebudeme se tu šířiti o různých problémech, jež způsobuje jednostranně vynucený pohyb mzdy nebo o neorganických, z příčin jinde původ majících, v ústrojí produkční zasahujících vlivech

na sazbu úrokovou. Povšimneme si jen hmotných pomocných prostředků produkčních, u nichž se jeví poměry zdánlivě jednoduše. Stává se totiž téměř pravidelně, že při výpočtu náhrady za zničené a opotřebované stroje vznikají citelné rozdíly tím, že pokrokem ve výrobě těchto produkčních pomůcek jejich ceny se zlevní. Mají se nebo, lépe snad řečeno, dají se počítati roční odpisné podíly těchto zařízení, jež se účtují do nákladů produkčních, částkami postupně s klesající tržní cenou strojů zvyšovanými, aby se pokles cen strojů v produkčních nákladech nahradil? Obecněji řečeno: dá se započítati do nákladů produkčních cena produkční vyšší, nebo tvoří dolní mez cenovou reprodukční cena nižší?

V tomto druhém případě mohla by se státi produkce podnikatelova dokonce ztrátovou, utrácející jeho soukromohospodářské jmění, a nezdá se tudíž přirozeným, aby takovéto poměry mohly ovládati trvale produkci, a bylo-li by tomu tak, pak by tím byla otřesena zásada, že produkce musí býti především soukromohospodářsky úspěšná.*)

Ve skutečnosti jsou případy takovéto ztrátové produkce jen výjimkami, přes to že tržní cena zařízení produkčních vskutku velmi často poklesá; poněvadž hrozící soukromohospodářská ztráta majetková nutí podnikatele, aby nějakým způsobem si újmu nahradil, ať už zintenzivněním produkce za daných nákladů, anebo násilným snížením některých nákladů jiných, snad dokonce i mzdy, ač tento prostředek bývá nejracionálnější, jak zkušenosti učí. Po případě musí se snad takováto ztrátová produkce úplně zastaviti, pokles ceny strojů se zkapitalisuje a odpočítá od úhrnné ceny podniku a podnik se za levnější peníz prodá a pak se snad v nových poměrech produkce vyplácí. I tu vidíme, jak se cizorodé nárazy cenové přesunují na jednotlivé složky produkční vzájemně a vybíjejí na soukromohospodářském majetku.

Ale je omylem se domnívati, že takovéto soukromohospodářské ztráty na majetku jednotlivcově, ať už jsou důsledkem zmí-

---

*) F. Schmidt (Die Industriekonjunktur als Rechenfehler, Berlin 1927) se dokonce pokusil vybudovati na takovýchto dočasných rozchodech cen produkčních a reprodukčních výrobních zařízení podniků novou teorii konjunktur: podnikatel je prý sváděn za vzestupových cen k domněnce, že jeho zisky rostou a zvyšuje neúměrně produkci, kdežto za klesajících cen naopak produkci z obdobného důvodu nepoměrně obmezuje.

něného poklesu tržních cen zařízení produkčních nebo vad organizačních, neznamenají ztrátu »národohospodářskou«, ztrátu celkovou. Vždyť každá soukromohospodářsky nevýnosná produkce, a to i výstavba produkčních a dopravních podniků, nejde-li jen o ztráty konjunkturální, náhodným pohybem cen způsobené, spotřebuje neehospodářsky, ne dosti účelně statky, a tím nepřímou také celek ztrácí, i když by jinak chod podniku nebyl přerušen. Za to ovšem ztráta na finančním kapitále podnikatelově, jež by ho stihla tím, že musil podnik levněji prodati, než zač jej byl koupil, není ztrátou pro celek. Nový nabyvatel podniku bude v něm moci hospodařiti úspěšněji, poněvadž trčí mu v něm menší finanční kapitál. Tento pokles finančního soukromohospodářského kapitálu projeví se reálně přešinem úrokového a ziskového důchodu, tedy až při dělbě o výsledky produkce, pokud je tato produkce reálně úspěšnou a dává reálné přebytky, a ne v produkci samé: předešlému majiteli ponese stržený kapitál za levněji odprodáný podnik sice méně, ale novému majiteli se za to jeho zisk poměrně zvětší.

Pokud tedy produkce dává reálné přebytky, je reálně produktivní, potud by se dala v nutných případech udržovati, i kdyby soukromohospodářsky podnikatelé jeden po druhém ztráceli na svých finančních kapitálech, neboť týž reálný přebytek by při klesající výši trvalého kapitálu v podniku investovaného — oběžný kapitál by byl stále týž — umožňoval vyšší poměrné zúročení tohoto finančního kapitálu. Záleželo by pak na výši tohoto zúročení investovaného kapitálu v poměru k jiným odvětvím, zda by se takováto původně »překapitalisovaná« výroba přece dále držela, anebo zda by se úplně opustila, čímž by ovšem v jejích investicích trčící kapitály hmotné a tím i finanční přišly v niveč, a takto vzniklá ztráta byla by pak nejen ztrátou soukromohospodářskou, totiž ztrátou vlastnických nároků jednotlivců na reálném jmění, jež tu je, ale zároveň i ztrátou absolutní, reální, ztrátou celku, ztrátou národohospodářskou.

Zde tedy narážíme vskutku na jakýsi rozpor mezi stanoviskem soukromohospodářským a stanoviskem a zájmem celku, »národohospodářským. Soukromohospodářsky ztrátová produkce, jež neposkytuje vůbec ani sebe menšího úroku z investovaných finančních kapitálů, ani jiných finančních přebytků, může se za poměrů jinak stejných přece udržeti, pokud dává reálné přebytky, poněvadž soukromohospodářské produkční neúspěchy

se mohou pak kapitalisovati a vybíjejí se ve ztrátách na vlastnických nárocích finančních kapitálů — obdobného přesunu jsme se svrchu dotkli, pojednávajíce o rentě pozemkové a o divergenci mezi cenami produkčními a reprodukčními prostředků produkčních. Otázka soukromohospodářské rentability tu ustupuje zdánlivě otázce produktivity a nepřímou je tím naznačeno, že soukromohospodářský princip i v dnešních poměrech v takovýchto případech nestačí jako regulátor produkce. Ale tento rozpor je jen zdánlivý: jde tu o nepravdivý případ, totiž o nápravu chyby učiněné při zakládání podniku jeho překapitalisováním, a není možno proto odtud vyvozovati nějaké důsledky další.

Dotkli jsme se tu však zároveň otázky obecnějšího dosahu: jak by se při produkci organisované jinak než na základech soukromohospodářských uplatňovala ona dolní mez produkce, jež je dána náklady produkčními? Kdo by poháněl produkci, aby se zlevňovala až po tuto mez, a kdo by zamezil produkci neúspěšné? Podívejme se, jak by věci vypadaly v případě, kde by byly veškeré hmotné prostředky produkční, včetně půdy, bez náhrady vyvlastněny a předány nějaké komunitě. Mimo to musil bý býti areit opatřen potřebný oběžný kapitál na suroviny a na výplatu mezd a ostatních nákladů výrobních. Kdyby se také oběžný kapitál opatřil konfiskací finančních kapitálů, pak by ovšem produkce za těchto poměrů mohla o to vyráběti výhodněji než produkce dnešní, poněvadž by odpadly všechny nároky finanční pohyby na výnosy produkce.

U takovéto produkce bylo by pak potřebí uvažovati jen o reálných nákladech produkčních a o reálných přebytcích produkce, třeba byly oceňovány i nadále v penězích. I tu by se ukázalo, který přebytek produkce dává, kolik z něho připadá na jednici nákladů, a poznalo by se, v které výrobně téhož oboru je produkce vydatnější. Rovněž by byla známa mez, kde produkce začíná býti ztrátovou v tomto užším smyslu, a nastala by tato neproduktivnost, jak přirozeno, mnohem později než soukromohospodářská nerentabilita. Také by bylo možno produkci i za těchto okolností zesilovati, intensivněji provozovati, pokud by ovšem byly po ruce zahospodařené prostředky na investiční a organizační zdokonalení produkce, až by bylo dosaženo horní meze produktivity.

Ale získalo by se touto úpravou poměrů vskutku nějaké úspory či nějaké výhody? Nemusil-li by se od přebytku produk-

ního odpočítávati příděl na úrokování finančního kapitálu a nemusila-li by produkce vykazovati zisků, zdá se tato úspora výhodnější, ba mohla by se snad i zvyšovati po nějaký čas z produkčního přebytku i reálná úplata za práci a spotřební úroveň dělnictva by se tím zvýšila, ovšem na úkor všech bývalých poživatelů důchodů z finančních kapitálů. Leč kde by se pak braly potřebné věcné prostředky na další nutné rozšíření a zvelebení produkce? Musily by je zachycovati samy ústředny nových kolektivit a musily by se začíti tvořiti kapitály znovu. Nebyli bychom tím vrženi snad na století zpět? Mimo to jistě nikdo nepochybuje po všech zkušenostech se státními, družstevními a komunistickými podniky o tom, že by tyto kolektivity sotva dovedly obratněji organisovati vůbec produkci než jednotlivci. Tedy nač všechny ty násilné hospodářské převraty, cui prodest?

Produkce kapitalistická. Podnikatel.

Mechanismus dnešní hospodářské produkce je založen v podstatě na volné soutěži. Každý, kdo má potřebné produkční zařízení a potřebné pracovní síly, nebo má potřebný finanční kapitál, aby si vše to mohl opatřiti, může produkovati a výrobky směňovati, může produkci a odbyt organisovati, t. j. svésti k sobě a sladiti v náležitý poměr dané hmotné pomůcky a potřebnou práci. Víme také, čím je zásluhou, že se takto individualisticky, rozptýleně, na vlastní pěst jednotlivých podnikatelů organisovaná produkce zhruba přece jen udržuje ve správném chodu a ve správné celkové rovnováze ono spleťité ústrojí hospodářského života lidstva.

Je to volný trh hospodářských statků a soustava cenová jím vytvořená. Spojitost tržních cen a jejich závislost jedněch na druhých: na jedné straně náklady produkční, na druhé pak straně ceny plodin a tovarů, jež jsou prvými podmíněny, a dále pak závislost důchodů, jež vystupují na trhu jako poptavač, na oněch nákladech produkčních, čili vlastně kvantitativná totožnost této poptávky s oněmi náklady, to vše způsobuje, že se produkuje jen tolik, kolik se za soukromohospodářsky rozumné ceny odbýti dá, a že se naopak za produkční pomůcky a práci platí jen tolik, kolik se odbytem produktů může podnikateli vrátiti.

Nezáleží na absolutné číselné cenové výši ani jednotlivých